

הפרשה ופירושה

פנינים מפירושי הגה"ק רבינו שמשון רפאל הירש זי"ע על פרשת השבוע

וזה שער השמים

בהירות ההכרה הפנימית

כשרונו (של דוד המלך) לחדור ולהגיע בכל מצב, אם של יגון ואם של שמחה, לבהירות ההכרה הפנימית ולעלות לטוהר המחשבה והכוונה לפני ה', וכוחו להעלות כל מחשבה וכל רגש בצלילי זמרה על כינורו, הנחילו לעמו את ייסורי נפשו אלה למורשה עולמית; ובמזמורים יתרוננו ויעלו רוחותיהם ונפשותיהם של היחידים ושל העם כולו בכל הזמנים למען יוכלו לעמוד במאבקים כאלה, להגיע לבהירות כזאת ולטוהר מחשבה כזה, מאחר שהמחשבות, ההרגשות... שעל הכלל לקבלם... שונים הם אך במעט מאלה הראויים להתעורר בו באדם כפרט במצביו ובתפקידיו המיוחדים; נתאפשר הדבר שכמה וכמה ממזמורי דוד, שמקורם במקרי חיים מיוחדים שלו, יכלו להיכלל באוצר מזמורי עמו וליהפך לחלק מהנפש הלאומית.

[רבינו זצ"ל בפתחה לפירושו על ספר תהלים]

היה מי מהתלמידים שיצא להגן על רבו ולהכשירו, כביכול, בעיני צדיקי הדור, בטענה שהרב הירש לא התיר את לימודי החול אלא בארץ אשכנז, שמחמת התנאים הכלכליים לא מצאו להם מקור פרנסה אחר אלא במקצוע המסחר, ורמת התפתחותו דרשה סכום של ידיעות מקצועיות ודרגת השכלה יזועה. אבל זה סילוף האמת ההיסטורית. האמת היא שהירש זרש בתום לבבו מזיגה של תורה עם דרך ארץ במונח היותר רחב של המילה. התבדלות מן העולם... גרמה לכך שהשם יהדות נעשה בפי רבים לשם נרדף לעניות תרבותית, וכך ברחו מן היהדות רבים לאחר שטעמו טעם ההשכלה החילונית, בחשבם שיהדות ותרבות הם דבר והיפוכו.

[הגה"ק ר' יחיאל יעקב ויינבערג זצ"ל ה'שרידי אש']

"ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה" (ויקרא כו, א). פירוש זה מסנוור את העין ביופיו, ויש בו כל הסימנים האופייניים לגישת רש"ר הירש לטעמי המצוות. לדעת הרמב"ם, מגמת האיסור היא להרחיק את ישראל ממנהגי עבודה זרה. שכן עובדי עבודה זרה היו נוהגים לשים לפני הפסל אבנים מצויירות במלאכה נאה ומשתחוים עליה לפסל. ואילו לדעת ספר החינוך, האיסור הוא מפני החשד: שלא יחשדו את האדם שהוא משתחוה לאבן עצמה, "אחרי שהכינה וציירה והיא נאה".

פירושים אלה לא יכלו להתקבל על דעת רש"ר הירש - ולו רק מהסיבה הפשוטה שהם מנוגדים להלכה. שהרי נמסר בתורה שבעל פה, שאסור להשתחוות לה' על גבי רצפת אבנים - אפילו אין היא מצויירת בשום ציור. וכלל גדול הוא בפרשנות רש"ר הירש לטעמי המצוות: טעם המצווה צריך תמיד להתאים למצווה כמות שהיא מוגדרת בתורה שבעל פה. נוסף על כך קשה להבין, לשיטת הרמב"ם, על שום מה האיסור נוהג - על פי ההלכה - רק מחוץ למקדש; ואילו בתוך המקדש מותר להשתחוות בפישוט ידים ורגלים - אפילו על גבי רצפת אבנים. ושיטת הרמב"ם לא יכלה להתקבל על דעת רש"ר הירש גם מסיבה נוספת. שהרי כל ימיו הוא טרח להוכיח, שהתורה היא בעלת משמעות, ויש לה בשורה - דווקא לאדם המודרני. והוא לא היה יכול בשום פנים להסכים לפירוש, שלפיו התורה היתה משמעותית רק בשעתה - ואילו היום היא, כביכול, "מיושנת", ואיננה אומרת לנו כלום.

משום כך אין רש"ר הירש מביא את הפירושים האלה כל עיקר, אלא הוא מביא מיד את הפירוש הנראה לו. וכך הוא מפרש את טעם המצווה: כבר נאמר במקומות רבים בתורה שמוותר לקיים את עבודת ה' רק בהר ציון ובירושלים. והואיל וגם השתחויה היא בגדר "עבודת ה'", גם היא מותרת רק בתוך מקדש ה' - או בחצר בית ה' המקיפה את המקדש. משום כך מותר להשתחוות על גבי רצפת האבנים במקדש ה'; ומותר להשתחוות גם בשאר כל המקומות - בתנאי שאין הם מרוצפים באבנים, והם יכולים אפוא להיחשב כעין חצר בית ה'. אכן כל העולם כולו איננו אלא בגדר חצרות בית ה', המקיפות את המקדש הבנוי בהר המוריה. והמשתחוה לה' בכל מקום שבעולם - מקצה השמים ועד קצה השמים - רואה את עצמו כעומד בחצר בית ה', המקיפה את המקדש. כנגד זה אסור להשתחוות לה' על גבי רצפת אבנים שמחוץ למקדש. שכן אותה רצפה איננה יכולה להיחשב כחלק של חצר בית ה', אלא היא תחרות לבית ה'; והמשתחוה שם לה' כבר בנה במה לעצמו, והרי הוא עובד שם את ה' - בלא קשר לציון ולירושלים.

דומה, שמעולם עוד לא נאמרו דברים יפים כגון אלו בשבח עיר הקודש והמקדש. הם נשמעים כשיר הלל שנאמר לתפארת ירושלים. והם אופייניים לעצם תפיסתו של רש"ר הירש את מעמדה ומשמעותה של ירושלים. מקדש ה' איננו פינת קודש, העומדת לעצמה ומשמעותית רק לעצמה, וקדושתה מתקיימת רק בין כתליה. אלא ירושלים היא מרכז העולם; היא קוראת לכל באי עולם להצטרף אליה ולהתקדש בקדושתה. וכשם שהשבת לא נועדה אלא לקדש את ימות החול, וישראל לא נבחרו אלא כדי להעלות את האנושות, כן לא נתקדשה ירושלים אלא כדי להאציל מקדושתה על כל יושבי תבל. עתידים הם לראות את עצמם כשוכנים בחצרות בית ה'; וכדרך שאדם פונה מן החצר אל הבית, כן עתידים הם לנהור אל הר בית ה' כדי ללמוד שם את דרכי ה' וללכת באורחותיו.

שכינה בארץ

חכמינו מעירים כאן: "עיקר שכינה בתחתונים" (בראשית רבה, יט, ג). בתחילה ביקש ה' להשרות את שכינתו בארץ. רגילים אנחנו לחשוב, שקרבת ה' אל הנביאים היא מצב יוצא מן הכלל; משום כך כה רבים המסתפקים, הכופרים באפשרות של הנבואה. אך לא כן דעת רבותינו: לא שליחות הנביאים, לא התגלות ה' לאבות, למשה ולישראל, – הן הן היוצאות מן הכלל; אלא היפוכו של דבר: ריחוק ה' מן האדם – זה שישת אלפים שנה – הוא המגלם מצב בלתי טבעי; שכן, "עיקר שכינה בתחתונים".

וכן נמצאנו למדים ממעשה גן עדן: לא בעולם הבא, אלא בעולם הזה יכול השלום לשכון עם האדם, – שלום בלבד, שלום עם הטבע מסביבו, שלום עם אלוהיו מעליו, שלום והרמוניה עם עולם ומלואו. הטבע – גן פורה, חייית השדה – לרגליו, ואף זוחלי עפר מתרועעים עמו, – ובתוך כל אלה עומד האדם, בצלם אלוהים ובקומה זקופה; הוא מתעלה אל אלוהיו, וה' קרוב אליו, משיח עמו, מורו ומדריכו, – אך כל זה תלוי בכך, שהאדם בכל תפארתו ייכנע לאלוהיו ומפיו שמע "מה טוב ומה רע". אך עטרת האדם תוסר מעליו, אם "ישמע תורה מפי החיה ויבקש להידימות אליה".

לפתוח שנית את שערי גן עדן, להחזיר את השלום לארץ, שלום מחיה ועד אדם, להשיב שכינה לתחתונים, – זוהי תכלית התורה ושכרה, והיא כתובה בכל דף מכתבי הקודש. חשוב ללמוד דבר זה מראשית תולדות האדם; אם נקרא אחר כך על שליחות הנביאים, או על המעמד הגדול, בו כל עם ה' נביאים, – אל נראה בכל אלה מצבים על-טבעיים, אלא נראה אותם כדרך שהיו באמת: חזרת העולם לקדמותו – חזרה לשעה בכח התורה.

על המתנה בלבד!

תחילה "ראה ה' בעיניו" – עד כה היתה העדפת רחל גלויה לכל עין, דבר זה תוקן עם לידת ראובן. אך עדיין היה נשמע לאזנה של לאה מתוך נעימות דיבורו היא הרגישה שטרם רכשה את כל אהבתו. על כן קראה שם השני שמעון. עם לידת השלישי כבר ניטשטש ההבדל כולו. והרי היא מביעה את בטחונה כי מעתה יהיו ביניהם יחסי אישות טהורים וכנים. "לוה" – מציין התקשרות הדוקה של שני בני אדם בה כל אחד רואה את עצמו כלווה וכבעל חוב לשני ורק בו הוא מוצאת אושרו. לפיכך "קרא שמו לוי" – יעקב ולא לאה. אילו יצא הדבר מפיה היה בו משום יהירות. עתה שיצא מפיו היתה כאן הודאה מרנינה את הלב. לפיכך משגולד הרביעי שוב לא ראתה בו התקדמות בלבד בדרך לאהבת בעלה, שכן זו כבר ניתנה לה כולה, עתה היא שמחה בשמחת בנה וכאם מאושרת היא קוראת על עצמה "הפעם אודה את ה'" – על מתנתו בלבד, "על כן קראה שמו יהודה.."

האישיות כל הזמן בסכנה!

ושימרי – (כח-כב) שמירה זו אינה כבברכת כהנים על נכסים שיש לו, כי אם על אישיותו הנתונה בסכנה בדרך, מיישבת אוהלים לרכישת אשה ופרנסת בית. ונתן לי – מבקש עצמאות בעמדתו בחיים, ועוד מבקש שלום, ואל בית אבי – קשר למשפחה, לי לאלקים – כמחוקק ומדריך ולא רק החנון הנותן, יהיה בית אלקים – שממנו מתפשטת הקדושה לכל בית פרטי...

שלא בדעת משתתפים בחינוך רע!

ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות וגו' (כ"ז ט"ו)

ויהאב גם את רחל – הרי שאהב גם את לאה, ולא זכר לה את מעשה אביה, אף לא גמל לה על כך שבמרמה היתה לאשתו. דומה אפוא, שלא, לא פחות מיעקב היתה קרבתן לרמאות אביה, היא נתפתה להאמין באותם מנהגי המקום שלבן בדה מלבו, ושלא מדעתה השתתפה במעשה התרמית... (שם כט ל)

החינוך כמורשיה!

בפסוק א' 'וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבַר בְּנֵי לֶבֶן לְאֹמֶר...' ובהמשך בפסוק ב' 'וַיִּרְא יַעֲקֹב אֶת פְּנֵי לֶבֶן' שואל רבינו ז"ל למה מדובר כאן תחילה על בני לבן ואחר כך על לבן? יתכן שהתנהגות הבן כלפי אביו כאן – נענשת היא מידה כנגד מידה ע"י התנהגות בני לבן כלפי אביהם. וכנראה שהם עכשיו הקופצים בראש בבית אביהם, כשם שבהיותו הוא צעיר, היה הוא קופץ בראש לפני אביו.

שירו לו שיר חדש

בטוחים אנו בחסדו הגדול שטייב עמנו כמו שהטיב עם אבותינו ועמנו, וכדברי רבינו ז"ל 'ע בתהלים' 'מאז ים סוף למדנו לבטח בה' וליראה אותו, והשירה לא פסקה עוד מקהילות ישראל, לכן נאמר אז שיר בלשון עניתי, בכל קהל למדו לסמוך גאולה לתפלה. להתמסר לגמרי לה'.

מזמרת (בראשית מג יא) מתמיה ביותר שלשונו מביעה על ידי שורש אחד את הזמר והזמורה (ענף הגפן). שלשה שמות נדרפים ביחס לשיר, נגן, שיר זמר, שיר הוא הזמר בפיוט, נגון מוסיקה בכלי שיר, ואפשר וכל עצמו של נגן אינו אלא כלי, כמדרש מגינין – מכוונתיו... זמרה היא הלחן, הזמר הטבעי ללא מלים... הפרי איננו גדל בגזע, בקנקנות מתפשטות ומתפתלות יזרמו להם המיצים עד היתם לפרי בענבה. יחס זה עצמו קיים בין הזמר והלחן, לבין מלת השיר, רגשות ותחושות שטרם הבשילו ברוח האדם, טרם הגיעו לידי בהירות מלאה במחשבה, וטרם הוכשרו להבעה במלה, אלה מתבשלים ומתבהרים על כנפי הזמר, ובמרומי ההתפעלות ימצאו את המלה. האדם הטבעי ידבר אל אחרים וישיר לעצמו, באמנות האמתית שלא התרחקה מהטבע יהיה הלחן רק נושא למלה, כל קיומו למען המלה, ולא היפוכו של דבר כבאמנות הכללית... שיר היא היצירה האצילה האמתית, המביעה לא את המציאות המוחשית, אלא את הנעלם המונח ביסודה המורגש רק בלב האדם. המשורר האמיתי ישיר תמיד לה' בתופעה המוחשית של הטבע וההיסטוריה, עתה תתקבל הקבלה פשוטה: כיחס הזמרה של השכר, אל העסיס המשכר, כן יחס הזמרה אל השיר, אל המלה הנלהבת בפיוט.

תוכן דברי התורה

"והרי לפניך תוכנה של התורה מבחינה החובות שהיא מטילה:

(א) תורות = הרעיונות התולדות שנתגלו על ה' ועל העולם, על האנושות ועל הישראלות וכל הנובע מהן; לא ככללי אמונה או ככללי ידיעה, אלא כעיקרי חיים שיש לשמרם בלבנו ובנפשנו (ה' המנוף של כל חיין, המעוררך לכונן כל כוחותיך אל ייחודו).

(ב) משפטים = אמרים שעניינם צדק כלפי ישויות שוות לך בערך, (ג) חוקים = אמרים שנושאים הוא הצדק כלפי נמצאים הכפופים לך... כלפי האדמה, הצמחים ובעלי החיים, כלפי רכושך, גופך, נפשך ורוחך.

(ד) מצוות = ציוויים על אהבה לכל הנמצאים ללא תביעת זכות עליהם מתוך עצם פקודת ה' ומהות ייעודך כבן-אדם וכבן ישראל (כיבוד הורים, כיבוד החכמה, הזקנה והצניעות).

(ה) עדות = ציוני זיכרון של אמיתויות מבוארות לאנושות ולישראל, המתוארים במילים ובמעשי סמל (בכור, חלה, ערלה, שבת, שמיטה, יובל, מועדים, תפילין, מזוזה ועוד).

(ו) עבודה = עילום וקידושם של החיים הפנימיים לשם מילוי התפקיד בחיים החיצוניים באמצעות טהרת המחשבה תוך מעשי סמל ודיבור (עבודה שבלב, תפילה, עבודת הקורבנות, שהיא עצמה סמל; המקדש – משכן התורה, קורבנות – עזיבת התשוקה, הקדשת חיינו, רוחנו וכל אישיותנו לה' בקיום תורתו). (ראה את הפירוט באיגרות יא-יז). תכונה זו של התורה, כפי שהירש מננה אותה, מתבססת על מושגי יסוד אלה: צדק, אהבה ונוסף עליהם חינוך:

(א) צדק, הלא הוא כיבוד כל הנברא כיצור ה', כל רכוש כקצבת (מתנת) ה', כל סדר כחוק ה' ומילוי כל הדרשות הכרוכות בהם,

(ב) אהבה, כלומר להקביל כל יצור כבן ה', כאחייך;

(ג) חינוך, לחנך את עצמו ואחרים לפעולות כאלו, תוך שנשים בלבנו את האמיתויות שהן לנו כיסודות חיים..."

[מתוך אגרות צפון איגרת י']

סגולה נפלאה

לסגל לעצמו תורת חיים איתנה ובריאה ויאמץ לנפשו רוח חזקה, שיעמוד לו גם נוכח התאוות לדרך קצרה וארוכה שמתקרי 'סגולות', ויקנה לעצמו כיסופין והתשוקות לחיות עם עומק מסרי תורת משה רבינו ולקיים מה שנאמר 'ולתתך עליון על כל גוי הארץ' בסגל עם ישראל כמו שכתוב 'והייתם סגולה מכל העמים', בנדיבת הפצת הגליון לאמץ יהודים נאמנים לשם ולתורתו.